
BERD LUKAČ

ESTETIČKA KULTURA*

*A világ kint haddal tele,
De nem abba halunk bele.*

Balázs Béla¹⁾

Ako postoji današnja kultura ona može biti samo estetička kultura. Ako neko želi ozbiljno da postavi pitanje — postoji li središte težnji bezbrojnih današnjih ljudi koji jedni za druge ne znaju i jedni druge gaze — samo ga ovde može postaviti. Estetu treba kritikovati ako se želi kritikovati današnjica, isto kao što je sofistu trebalo kritikovati u Sokratovoj Atini, kao papu i razbojnika na vrhuncu, a trubadura i mističara u suton srednjeg veka, kao malog despota i borbenog filozofa u osamnaestom veku. Ima, naravno, onih koji drukčije govore — ali njihov govor samo utvrđuje ovo naše viđenje; ima onih koji govore o avionima kada je reč o kulturi, i o železnicama, o brzini telegrama i o pouzdanosti operacija; o tome koliko bi ljudi čitalo (kada bi im život bio takav da im duša poželi lektire), i — koliko ljudi ipak lišava svakog prava „demokratizam“ današnjih vremena (iako se obično drukčije formuliše ova rečenica). Ali jedno nikada ne zaboravljajmo: ovo su tek putevi — u najboljem slučaju — ka jednoj kulturi, mogućnosti, olakšice; materijal za moć kulture koja se formira. Ali ona može da formira nešto iz bilo čega ako odista poseduje snagu formiranja koja izrasta iz nje same. Kultura; jedinstvo života; snaga koja pojačava život, obogaćuje život. I da li nam više znači putovanje zbog toga što traje jedan dan a ne jedan mesec dok ne stignemo na cilj? Da li su nam se pisma dublje usekla u dušu zato što ih pošta brže prenosi? Da li su reakcije na život postale jače i jedinstvenije jer možda više ljudi može dospeti u blizinu stvari i u blizinu više stvari?

¹⁾ Tekst je prvi put objavljen 1910. godine u časopisu *Renaissance*, Budimpešta.

²⁾ Spoljni svet sada rat ruši,
No neće to da nas uguši.

Bela Balaž

Izvesno je da današnje vreme produkuje samo dva čista tipa: stručnjaka i estetu. Dva čista tipa od kojih svaki s oštrom odlučnošću isključuje onog drugog — pa ipak ga zahteva kao svoju dopunu. Život stručnjaka: celina života žrtvovana radi olakšanja jednog dela neke pojedinačne životne mogućnosti; spoljašnosti života kao najunutranjiji sadržaj života i sredstva kao isključivi životni ciljevi. A esteta? Zar ne: isključivost unutaršnjeg života? Zar ne: potpuno uklanjanje svega „uzgrednog“ u istinskom, u jedino važnom? Zar ne: život u atmosferi duše — kao što reče Meterlink, i tu isključivo? Pa ipak, nije ih slučajnost postavila jednog uz drugog da isključuju jedan drugog. Jer, njihovu suštinu bih mogao i ovako opisati: stručnjak: zanimanje je *l'art pour l'art*, valjanost „napravljenog“ kao jedini cilj, bez obzira na vrednost sadržaja; a život estete: doživljaj kao veština, kao struka, doživljaj koji pred čovekom prekriva život. A otuda je duboko zajedništvo između ova dva tipa (što daje istinski sadržaj ovom na izgled tek formalnom suprotstavljanju) u tome što u obojici putevi koji vode prema cilju postaju cilj sami sebi, a kojima bi smisao i značaj, pak, mogla dati samo njihova suština koja vodi prema cilju; da je čista tipičnost kod obojice posledica unutrašnjeg osiromašenja, da kod obojice tipova suštinu jedinstva prouzrokuje jednostranost njihovog života i reagovanje njihove duše samo na jednu vrstu mogućnosti doživljaja. A ne osećanje istinskog bogatstva i snage koje sve povezuje sa svojim središtem, jer zna da se sve može povezati s time.

Estetička kultura. Svi znaju šta je donela, jer jedva da je decenijama već minula sedmica a da negde u dalekom odzovu reči ne bruji kod nekoga njena slava. Najpre se htelo da se osvoji život samo za umetnost, da se izbriše iz njega svaki trag vrednosti stran umetnosti: sve je umetničko i sve je podjednako umetničko; „između dobro slikanog povrća i dobro slikane Madone nema nikakve razlike u vrednosti“. Ali to bi bila tek „umetnost“ (a često je bivala od toga veoma dobra umetnost), ne još kultura. Najveći stari esteta je govorio: „L'homme n'est rien; l'oeuvre est tout“,²⁾ još je bila reč o umetnosti. Umetnost je još samo projektovala život na ravan izraza, i samo ovde nije podnosila nikakvu drugu razliku među stvarima do razliku mogućnosti atmosfere, prikladnosti za lep izraz. Život je bio negde drugde; daleko; uzvan onoga što je važno i zanimljivo.

²⁾ Čovek je ništa, delo je sve.

Svaka kultura je osvajanje života, ujednačavanje (što, naravno, nikada nije pojmovno jedinstvo) svakog ispoljavanja života s takvom snagom da ako pogledamo bilo koji deo od celine života, svuda na njegovom samom dnu moramo videti isto. U istinskoj kulturi sve postaje simbolično, jer sve je samo izraz — a sve je podjednako samo izraz — jedino važnog; načina reagovanja prema životu, načina okretanja čovekovog ukupnog bića prema celokupnosti života.

Središte estetičke kulture je — atmosfera.⁹⁾ Atmosfera je najčešći (ako i nije jedini a ni izdaleka najdublji, niti najvažniji) način reagovanja na umetnička ostvarenja. Suština je: slučajna, neanalizirana, čak od analitičnosti najčešće svesno udaljavana trenutna veza, prouzrokovana okolnostima, između posmatrača i predmeta posmatranja. A estetička kultura je rođena u trenutku kada je ova duhovna delatnost obuhvatala ceo život, kada se ceo život, dakle, formirao kao neprekidna uzastopnost neprestanog menjanja atmosfere; kada je svaka stvar prestala da postoji, jer je sve postalo tek mogućnost atmosfere; kada je iz života nestala svaka konstantnost, jer atmosfera ne podnosi konstantnost ni ponavljanja; kada je nestala svaka vrednost iz života, jer vrednost svemu daju samo mogućnosti za iskupljenje atmosfere, dakle slučajne okolnosti, takve koje nisu bile ni u kakvoj neminovnoj vezi s vrednošću.

Dakle, jedinstvo kulture bi bilo: nedostatak jedinstva; središte je bilo: potpuna periferičnost svega; sve je imalo svoju simboličnost: to što ništa nije simbolično, da je sve samo to što izgleda u trenutku preživljavanja, ali nigde i nema ničega što bi možda moglo biti više od toga. A postojala je suština kulture koja se izdizala iznad pukog individualnog (jer u suštinu kulture spada da je zajedničko dobro ljudi): nema ničega što bi se moglo uzdići iznad trenutaka pojedinih ljudi; postojala je veza među ljudima: potpuna osamljenost, potpuni nedostatak povezanosti.

Estetička kultura: umetnost života; od života načiniti umetnost. Sve je samo materijal u jedinoj suverenoj ruci umetnika: potpuno je svedeno da li slika, piše sonet, ili živi.

⁹⁾ Fusnota uz tekst prilikom prvog objavljivanja u časopisu: „Duhovno i umetničko delovanje atmosfere kulture podrobno sam analizirao u predavanju koje sam održao povodom rasprave o Kernštokovim slikama. Nyugat, 1910. febr. br. 1. Ovde se mogu baviti samo delovanjima i krajnjim „posledicama“. Reč je o tekstu „Putevi su se razišli“.

Ali videli smo: nije istina kao da bi ova životna umetnost bila istinska umetnost života, istinsko prisiljavanje na život najvažnijih snaga i pravaca umetnosti. Ne. Ova životna umetnost je tek uživanje života; nije umetničko ostvarenje, samo primena principa umetničkog uživanja (tačnije: jednog dela principa) prema životu.

Osnovna laž estetičke kulture, ili njen tragični paradoks (kod malog broja istinski ozbiljnih zastupnika); ova kultura isključuje svaku istinsku duhovnu aktivnost, jer njeno jedino očitovanje života je odano priljublivanje uz trenutke; jer upravo zbog toga što sve dolazi samo iznutra, ništa iznutra ne može zaista doći: atmosferu mogu doneti samo stvari spoljnog sveta, pa ako neko uživa u jednom očitovanju svoje duše kao u lepoj atmosferi, i tada je samo pasivni posmatrač nečeg što mu je slučajna sreća donela na put. Potpuna sloboda je najužasnija obaveza. „Sve je atmosfera”: divna, veličanstvena sloboda duše, vladavina njena nad svim stvarima, upijanje svega postojećeg u jedino živu dušu. „Sve je samo atmosfera”: ništa ne može biti više od atmosfere: najčvršće ropske uzde, najnemilosrdnije samounakazivanje duše. Potpuna pasivnost ne može nikada biti životni princip (tek formalno koliko i smrt može biti život, a i zdravlje bolest — u jednoj definiciji), niti anarhija kamen temeljac gradnje. „Estetička kultura” je podizanje na životni princip duševnog razvrata „životne umetnosti”, nedostatka znanja stvaranja i delanja, ropstva trenutnosti. Svesno ili nesvesno poricanje potpunog nedostatka umeća življenja (vladanja životom, oblikovanja života). Životna je umetnost: diletantizam prema životu; apsolutno neviđenje istinskog ostvarenja i suštine istinske grade.

Ali ovaj diletantizam je povratno delovao i na samu umetnost. Jedinstvo života i umetnosti, koje je želela da stvori estetička kultura, umesto da uzdigne život do nadljudskih vrhunaca najviše umetnosti dajući formu njenim slučajnostima i nužnost njenim trivijalnostima, unela je u umetnost diletantski hedonizam, i privukla ga sebi, u svoje trivijalno i slabo carstvo večite kolebljivosti.

Jer atmosfera je dodir jednog trenutka umetničkog dela samo s jednim trenutkom duše koja uživa; ali ako je nešto delovanje neprekidnog niza atmosfera, to je po sebi ipak više, ipak je nešto sasvim drugo nego stalna, neuredna uzastopnost ovih atmosfera bez uzajamne povezanosti. A to je drugo, nešto što se nigde ne pojavljuje a svuda je prisutno, što umetnost čini umećnošću, povezujući sve, što je samo po sebi mrtvo i beznačajno, u živi organizam, u kosmos, u simbol sveta — to, upravo to je trebalo da bude

uništeno u umetnosti pod uticajem „estetičke kulture”. Poštovaoci „forme” ubili su formu; sveštenici l'art pour l'art-a paralizovali su umetnost.

Jer forma koju su oni doneli bila je samo dopadljivo izbrazdavanje površina, a ne unutarnje jedinstvo koje izrasta poput biljke što polazi od jedne tačke i ide jednom cilju. Jer je forma, istinska forma, vladavina nad stvarima, ali vladavina nad stvarima. Podređenost svemu, ali je živo ono što je podjarmljeno, živo isto onako kao i ono što vlada. To je životna snaga forme, jer je to njena etika. Tu je u suštini forme tako zagonetna i u njenim delovanjima tako očita snaga i moć: izražava krajnje životne odnose koji se samo u njoj mogu postići s težinom i s jednodušnim značenjem. Za vladavinu je potreban otpor, a za otpor su potrebne stvari, jer bez otpora snaga ne može da funkcioniše. Svako osećanje sveta koje ne poznaje otpor stvarnosti, ne zna snagu koja se nalazi izvan ostalih „ja” u njima samima, koja ogromno narasta u borbi s njima, nikada neće biti svesno svoje snage, nikada neće čak ni saznati ima li snage; jedino, naimo, ako mudro dalekovidni nagoni nisu izbegli unapred bezizglednu bitku. Pogled na svet esteta ne poznaje stvari, niti njihovo ujedinjenje obaveza, ni gorke bitke. Osuđen je da u svemu može da uživa, da lepe trenutke slaže jedne pored drugih i — u najboljem slučaju — da ih splete u venac s prijatnim prelazima.

Estetička kultura iznosi na površinu mogućnost delovanja umetnosti. Oseća da je zastarela svaka monumentalnost; za tragediju kaže da je nesavremena, nedostojna modernog čoveka, jer danas „razumemo” sve, „uživljavamo se” u sve, više ne postoje suprotnosti koje se međusobno isključuju; svaka misao je suvišan teret, jer je jedino važno „dobro pisanje”, jer misli ni onako nemaju značenja, jer i tako je laž, i podjednako laž svaka, pa tek u njihovom izrazu može biti razlike; svaki sistem je laž, jer i tako u svakom trenutku svako drugo misli, a tako nema nikakve vrednosti produbljivati nešto, tragati za korenima i uzajamnim vezama, kada i tako sve ima samo vrednost atmosfere. Ne treba uređivati i ne treba graditi; ne treba proživljavati do kraja i ne treba sve duboko promišljati: to je srećna himna estetičke kulture. A tamo kuda je prolazila, nema graditeljstva, nema tragedije, nema filozofije, nema monumentalnog slikarstva, nema epike. Samo postoji do krajnosti prefinjena tehnika i veštački zamršena psihologija; postoje duhoviti aforizmi i atmosfere poput duha. Možda su to sredstva istinske umetnosti — ako ona odista ima potrebe za svim ovim što je ovde nastalo.

Ova kultura vezana za trenutke morala je da izgubi svaku uzajamnu vezu sa životom. Valjda nije bilo razdoblja u kojem je za tako veliki deo ljudi na koje kultura računa tako malo značila umetnost kao danas. Ima nečeg duboko stručnog u današnjem delovanju umetnosti: pisci pišu za pisce, slikari slikaju za slikare; možda: za nedovršene slikare i pisce. Jedva da imaju šta da kažu (čak uz svestan ponos odbijaju da imaju šta reći), samo stručnjak može istinski da uživa u njihovim vrednostima, najvažnija delovanja postaju delovanja ateljea. A razvoj opšte kulture, koji čovek uzima u obzir samo na jednoj tački, a celu njegovu ličnost nikada ne dodiruje, ima smer da „ljudsko” u čoveku jednako slabi, i tako maglovite i oslabljene duhovne potrebe nisu u stanju da ostvare kontakt ni sa kakvom umetnošću. A ljudi zbog toga veoma brzo poveruju da im umetnost ne treba, ili (koliko je ovde jednako zadovoljstvo malograđanina i hedonizam estete!) da služi za prijatno ispunjavanje praznih časova, za dobrodošlo podsticanje i maženje klonulih i umornih živaca. A oni najozbiljniji preziru svaku umetnost; većina s ravnodušnošću „uživa” umetnost, ili je naviknuta na nju, jer „pripada obrazovanju”.

Ali, na žalost, ravnodušnost i prezir nisu dovoljno jaki. U proleterima, u socijalizmu mogla bi biti jedina nada. Nada da će stići varvari i da će svojim grubim rukama raskidati sve što je isuviše prefinjeno; da će progonjenost možda uroditi dejstvom i — kao što je Ibzen verovao da će ruska tiranija najbolje odnegovati ljubav za slobodu — u vreme jedne antiiumetničke kulture koja mrzi umetnost, ipak će se probuditi umetnost. Naravno, ne bi to bilo važno; to bi mogla biti samo sporedna, slučajna dejstva. Ali bi se moglo poverovati da će snaga revolucionarnog duha, koja je otkrila svaku „ideologiju” i svuda videla istinske pokretačke snage, i ovde jasno videti i jasno osetiti, i, čisteći sve periferno, opet se vratiti suštini, ma i posle dugog prelaznog perioda antiiumetničkog životnog raspoloženja.

Ali ono što smo sada videli, ne obećava mnogo dobra. Socijalizam izgleda, nema religioznu snagu koja bi ispunila celu dušu, koja je postojala u primitivnom hrišćanstvu. Bilo je potrebno proganjanje umetnosti ranog hrišćanstva da bi se rodila umetnost Đota i Dantea, Majstera Elkharta i Volframa fon Ešenbaha: rano hrišćanstvo je stvorilo Bibliju a njenim plodovima se hranila umetnost mnogih vekova. A zato što je bila istinska religija, snaga koja je stvorila Bibliju, umetnost joj nije bila potrebna; nije je želela, nije je podnosila pored sebe, htela je

sama da vlada čovečjom dušom, jer je bila u stanju da njome vlada. A snaga nedostaje socijalizmu i zato on nije pravi neprijatelj estetizma, koji je nikao u građanskoj klasi, kao što bi on hteo, mogao i trebalo da jeste.

I otuda se delom svesno želi stvoriti proleterska umetnost usred građanske kulture — a nastaje slaba i gruba karikatura građanske umetnosti; isto je tako lomna i površina, samo bez njene podmitljive prefinjenosti. A delom su i oni estete. I uživaju isto i na isti način kao i građani; i i kao oni, isto tako znaju da je samo „izraz“ važan, tema je ništa, a isto tako sve je stvar ukusa, stvar gledanja, stvar atmosfere. I isto tako je sve površno kao kod građana, ni za trenutak nije dodirnut centar života; čak i više, jer oni imaju svoj životni cilj, svoj centar, pa ipak ne uviđaju da je to nešto što nema nikakve veze s prethodnim, što je nekako samo nakačeno na njih. Ali se ne brinu za to, jer je zgodno i priyatno, jer je to znak uzdignutosti osećanja kulture i predrasuda.

Naravno, ima onih koji jasno vide situaciju i oštrim, tvrdim rečima govore o njoj. Jedan od njih, najzvonkiji, koji najoštrije i najplemenitije vidi, piše ovako: „Ako vidim da umetnost vodi u sistematično obožavanje senzualizama, onda treba da kažem da bi najispravniji program bio dići u vazduh sve crkve sveta, zajedno s orguljama, sa slikama, sa svime, ma koliko pomagali svi kritičari umetnosti i uživatelji kulture“.

Ali onaj koji je napisao ove reči — Bernard Šo — bio je jedan od najstrasnijih Vagnerovih apostola.

Budući da nema ni zdravog progona, ni ozbiljne veze, potpuna ravnodušnost i vladavina isključivosti označavaju polove odnosa umetnosti prema životu; ali gotovo i ne bi bilo preterano reći da stvarnost jedino zna samo za ove krajnosti, a jedva da poznaje prelaze između njih. Postoji umetnost jer postoje ljudi koji su rođeni s takvom nesrećnom fizičko-duševnom konstitucijom da nizašto drugo ne bi bili upotrebljivi na ovom prostranom svetu nego samo za umetnost (jednom je Tomas Man ovako odredio — ozbiljno i gorko — savremene umetnike). Umetnik: neupotrebljiv čovek; umetnička kultura: načiniti stil od ove nepodobnosti ni za šta.

Situacija je otuda, naravno, tragična situacija, pa je postala koren dubokih tragedija u životu najvećih, umetnički i ljudski istinski ozbiljnih umetnika (Kitsa, Flobera, Ibzena). Ali bilo je nemoguće da svi u nekoj formi ne osete tragični paradoks. Morali su osetiti sebe bez korena,

svoju uzajamnu nezavisnost, suštinu svoje neuključenosti, i osetiti nepodnošljivost toga upravo u takvom životu kao što je njihov, kojem je jedini istinski sadržaj mogao biti samo saopštavanje nečega, najdublje zajedništvo s drugim ljudima.

Otuda se život estete odigrava — bilo da priznaje to ili poriče, bilo da je svesno-heroičan ili i iznutra lažan — uvek i sasvim u atmosferi tragedije. A ono što u tekstovima većine esteta istinski trone i gane, uvek iz ovoga izvora potiče; to je ljudska pozadina Vajldovih čvrsto skovanih aforizama, ova tužno-ponosna tajanstvenost daje osvetljenje Hofmanstalovim prenatrpanim pesmama, to osećanje mekom prozračnošću obavija objektivne slike Tomasa Mana sagledane strogom jasnošću.

Ali — kao i u svakom tragičnom paradoksu — i ovde se dodiruju i stapaju vrline i snaga, gresi i slabosti. Tragičnost celog toka njihovog života je jedino što nekako čini celovitim i snažnim njihovo delo; apriorna tragičnost cele njihove umetnosti čini zaista frivolnim i nesadržajnim njihov život. Podsećaju na jedno od najboljih zapažanja Ferenc Hercega: na poručnika Đurkovića koji je spreman da se smesta ubije, čim je u izgledu neko nekorektno ponašanje pred svetom. Ali on uvek čini ono što mu prija, ili što odgovara njegovim interesima: dakle — moralno — nekorektnost. A herojska odluka na samoubistvo, umesto da ga sprečava u nekorektnostima, još ga i podstiče: ako se to i to dogodi — kaže — i onako ću se ubiti. Ali, naravno, nikada ne dolazi do toga. Permanentna tragedija je — to je istinska dubina ovoga sjajnog zapažanja — najveća frivolnost. Zato što je u očekivanju jednog velikog obračuna koji treba da usledi (ali nikada neće uslediti), sve je dopušteno; jer sve izgleda lako na dan poslednje presude — gde je razlika između lakog i teškog u pravim stvarima života? Jer je tragičan život i celina umetnosti, svejedno je kakve su težine i kakve će ozbiljnosti biti svaki pojedini deo. „I onako je sve svejedno”: to se sme pomisliti — možda — samo u poslednjem trenutku tragedije; reći, a poverovati da je to suština života — čak ni tada. Ovde je to večita melodija filozofije života. „Sve je svejedno”: samo su razlike snage izivljavanja prave razlike — proosećanje večite tragičnosti daje razrešenje za svaku lakomislenost.

Šta može doći? Šta treba da dođe? Jedno je sigurno: ne iskupljenje sveta smernih sanjara utopista. Bolji deo onih koji su rođeni i za umetnost danas se sa čežnjom osvrće na bolja vre-

mena kada je umetnost bila drugo: stvarala je kulture, uobličavala kulture, ili je bar verovala za sebe da je to njeno poslanje u životu.

Verovala je... to je prava kritika kulturnog proroštva svakog ljubitelja umetničkih dela. Umetnost je uvek bila samo posledica kulture; njen daleko izaslani vesnik često, tvrdoreki, istinski i neumoljivi sudija ne jednom. Ali ritam reči umetnosti uvek je određivao ritam hoda kulture, a samo zato što je to lakše osetiti, jer se uvek po umetnosti razume i upozna kultura, zato mnogi još i danas veruju u stvaralački prioritet umetnosti. Ali bilo je vremena koja su verovala u to, i imala su pravo na tu veru: snaga koju je njima razvila ta vera, i plodovi koji su sazreli pod tom toplinom — dali su im pravo na ovu veru. Danas se ovakva vera može postići samo po cenu zatvaranja očiju, uz pomoć ograničenosti ili svesne samoobmane; zato danas ovakva vera ne može imati patosa, zato je okružuje — u najboljem slučaju — nezgrapni oreol tipa Gregersa Verlea koji iskupljuje privrženike i borce sveta umetnosti, stvaralačku snagu kulture. Jednom nametnuto znanje ne može se više ukloniti iz našeg života, mada nam je plodnije, bogatije i blistavije bilo stanje ne-znanja. Ako su Herder i Šiler, Gete i romantika verovali u snagu duše koja pokreće svet, njihova zabluda mogla bi najviše biti tragična zabluda, ako osete da su pogrešili. Danas je, posle svega što znamo, komičan svaki pokušaj hteti ostvariti iluziju koja je negda izgledala verovatna.

Ono što jeste: veće nužnosti od nas stvorile su je takvom, a one snage koje našu snagu gaze nose je prema ciljevima određenim unutarnjim nužnostima. Ako je odista istina da u celom kompleksu kulture postoje primarne snage koje pokreću sve drugo (a svaki pokret nije nepro-računat rezultat složenih uzajamnih delovanja), onda je onima koji s time računaju, onima na čiji rad može uticati njihov životni put možda data promenljiva moć nad kulturom. Možda. Onima koji žive u umetnosti ili oko nje — nikada.

Ali uviđanje determinizma samo slabe vodi ka fatalizmu; samo one za koje je prijatan izgovor i dobrodošlo opravdanje njihove unutrašnje nesposobnosti za uviđanje metafizičke nesposobnosti pojedinog ljudskog htenja. Jer onaj ko je za čin rođen naučiće iz istog ovog saznanja da su i njegove unutrašnje prinude nužnosti, i ako spolja ničim neminovnim ne rezultira ono čime se bavi, zna da je isto tako neminovno bilo to učiniti. Otkrivanjem iluzornog karaktera iluzije mogu se izmeniti samo smerovi delanja, samo se biraju drugi putevi za realizaciju iste ideje: uviđanje spoljnih uzajamnih veza nikada ne menja intenzitet htenja, unutrašnju snagu duha.

A gde izgleda da nastaje promena, tamo je to samo veo za nedostatak unutrašnjeg intenziteta.

Spoljnja situacija je data. Nema genija koji bi mogao poremetiti njenu gvozdenu primudu; nema to individualne kulture koja bi mogla stvoriti socijalnu, niti unutrašnje da stvori spoljašnju. Ali je unutrašnja zato ipak prinudno nastala stvarnost. Zato je unutrašnji debakl bekstvo u socijalizam. Motiv koji lepo zvuči: „služiti razvoju, i podrediti mu individualne sklonosti i želje”, ali je samo motiv, samo nabeđen ili istinski uzrok delovanju. Ako tako govore i oni rođeni za estetičku kulturu, njihov govor je isto tako samo prikrivanje poraza kao što je bio kod onih kvijetista koji su se opredelili za determinizam. Ovde ne mogu da podnesu onu tragičnu osamu na koju su osuđeni, za koju su bile predestinirane njihove najdublje duševne snage; ne mogu podneti i beže, odriču se svojih najvećih vrednosti, samo da bi negde našli mira. Mira i sigurnosti, bilo gde i po bilo koju cenu. „Povratak” Anatola Fransa socijalizmu isto je tako tužan lom jednog života kao i bekstvo Fridriha Šlegela ili Klemensa Brentana u tišinu jedine spasonosne religije koja donosi mir; šta može izmeniti malena spoljašnja razlika što je ovde borbena pesma uspavanika koja čini da se zaboravi svaki bol? (O Bernardu Šou i njemu sličnima, naravno, neka u ovakvom kontekstu ne bude reči: oni su uvek bili socijalisti; rođeni agitatori.

Situacija je data, kako unutrašnja tako i spoljašnja; ne može se, dakle, pitati da li će doći nešto drugo, ni da li da dođe, niti šta. Samo se može gledati: da li ova disonantnost zaista ima druga rešenja? I ako ima: šta je u njima zajedničko? Ono što potiče iz sličnih bitaka koje su vođene uz slična preživljavanja, izvan svakog programa i svesnosti. Jer ovde se svako u sebi bori za sebe, a zajedništva dolaze otuda što istinski veliki ljudi s takvom dubinom zahvataju svoje životne probleme, životne probleme gde je već sve simbolično, gde gotovo gubi smisao svaka pretpostavka razlike među ljudima na osnovu „njihove individualnosti”.

Ono što je istinski duboko, individualno do najviše dubine duše, to daleko prevazilazi samu individualnost: valjda sam ovom rečenicom već sve izrekao. Jedna od najkrupnijih laži (iako je konačno već u nestajanju) nauke naših vremena jeste da među stvarima postoje samo kvantitativne razlike; da u sličnim okolnostima slična zbivanja zaista liče jedna na druga: samo što su jedna viša, lepša i krupnija nego druga. To je jedna od najdubljih laži: nema dublje

razlike, niti razlike koja više razdvaja nego što je razlika „zamalo” i sprovedenost do kraja, ako su i polasci istosmerni. Tako su duboke da s njima upoređene gotovo ništavno izgledaju međusobne razlike dva sasvim različita odlaska do kraja (ili „gotovo”).

Jer i sada je u nastanku jedan nov tip „estete”. Jer da je bez korena onaj koji živi u umetnosti, da samo umetnost može biti živa stvarnost, a na to se mora svoditi ceo život da bi se ceo život odigrao u atmosferi duše, a sve je samo materijal za snagu duše koja suvereno oblikuje i sve je podjednako to: tu više ništa ne može izmeniti. Ali reč je o ovome: treba li da odavde potiču samo duševne praznine i anarhije, oslabljenja i neplodnosti, jalove tužbe i tužbe oholosti? Ne mogu li se od ovih elemenata umesto atmosfere trošnih čardaka ni na nebu ni na zemlji, izgraditi čvrsto zasnovane, kamene kule duše? Da li svaka duša mora biti slabljenje druge duše? Sve možemo da shvatimo, a zahvaćeni sopstvenom ovlašćenošću tek kroz sebe možemo videti. Ne postoji li ništa zato što mi želimo (i znamo) da gradimo nešto od toga? Nema vrednosti i razlika, jer smo mi bili prinuđeni da ih odmerimo? Neminovna osamljenost samo vodi u anarhiju, a unapred neuzdrmana suština tragičnih situacija samo ka frivolnom i ciničnom pesimizmu?

Rekosmo: iz perspektive života esteta je onaj koji životu nameće zakone svoje umetnosti. Ali ako bismo jednom rečenicom želeli da obuhvatimo sve što smo do sada kritikovali u tipu estete, zar ne treba da kažemo: nisu bili dovoljno estete, ni dovoljno duboko ni dovoljno dosledno, oni koji su izjavljivali da su estete? A već smo rekli zašto: nisu suštinu suštine umetnosti primenjivali na život (i na umetnost); bili su površni i lakoumni u pristupu, a ta kasno stigla ozbiljnost jednom malom broju više ih nikada nije mogla načiniti ozbiljnim.

Suština umetnosti je uobličavanje, savladavanje otpora, podjarmljivanje neprijateljskih snaga, stvaranje jedinstva od svega što se rastače, što je međusobno do tada i izvan toga bilo veđito duboko strano. Uobličavanje: poslednji sud nad stvarima: takav poslednji sud koji iskupljuje sve što je iskupljivo i božanskom prinudom svemu nameće iskupljenje.

Forma: u datoj situaciji među datim mogućnostima maksimalno razvijanje snage; to je istinska etika forme. Forma spolja ograničava sve a iznutra sve čini beskonačnim. Neizražljivo ne postoji, rekao je jedan stari esteta, a to je dublja istina nego što je on sagledao: nema „mogućnosti” unutar života formi, jer ono što se ne

može ostvariti, to ni ne postoji, a ono što je ostvarljivo, to se i ostvari. Samo što ovdje postoji jedno prokletstvo: ne roditi se; ali ono što se rodi večito će živeti. U sistemima starih filozofa forma je bila obeležje sveta, poretka sveta, jedini ljudski izraz koji je nekako mogao da obeleži harmoniju kosmosa; danas se samo sopstvenoj harmoniji možemo nadati, danas forme mogu govoriti samo o našoj metafizičkoj stvarnosti, ne o svetu.

Da, sve se zbiva u atmosferi duše, ali nije oslabljenje ničega, nego produbljivanje, pretvaranje u unutrašnjost, borba i patnja do kraja svake paradoksnosti bića. Time što je sve naše, što sve pripada duši, a svako se tragično zbivanje u njoj odigrava, svaka disonantnost će biti bolnije izoštrena; upravo zato što je sve postalo samo unutarnje i što se nikuda ne može pomeriti niti prebaciti nikuda izvan nje. A rešenje — iskupljujuća moć forme — nalazi se tek na kraju svih puteva i svih patnji, u onoj veri, koja se nalazi izvan svake žive potvrde i koja se ničim ne može potvrditi, da se razgranati putevi duše na svojim krajevima ipak susreću; moraju se susresti, jer svi kreću iz jednog središta. A forma je jedina potvrda ovoga uverenja, jer je jedina ostvarenost, življa od svakog života.

Ponavljam: esteta pojam forme primenjuje na život; estetička kultura je uobličavanje duše. Ne njen ukras, nego njeno uobličavanje; ne fiksiranje u lepe situacije, nego sve jasnija i jasnija dorada iz haosa stvarnosti, zbivanja i doživljaja njene najistinskije suštine; ne izlivanje u formu, uobličavanje; ne rezultat, nego put, beskrajni put na kojem, uobličena parčad života označavaju napredovanje. Uobličavanje duše. Duša drema u toj zbrci koju obično nazivamo duhovnim životom čoveka, ili često lakomnim rečima i dušom. Drema tu uvek živa, ali samo za vizionare stvarna i živa. Kao što su i mramorne statue, koje je Mikelandelo video u mramornim blokovima, živele već u ovim blokovima, ali je bila neophodna njegova nadljudska borba da ih probudi u život, skidajući oko njih sve što je nebitno, što ih je skrivalo u bezobličnom haosu. Pa ako je možda i kratak život jednog čoveka da bi se ostvarilo u čistom visočanstvu ono što je u njemu živelo, ako mu duša do kraja života ostane samo kao rodenovski torzo, samo dopola oslobođen iz tamnice stene, istinska stvarnost, tragična, metafizička stvarnost može biti samo ova skulptura koja je oduvek živela u ovoj steni; koja je bila jedini istinski život života kojem je bilo dato da katkada bude ugledan kao čista vizija, da bi se lomilo za njim u teškom radu tokom celog trajanja jednog života.

Ovaj život je primeran život, simboličan život — a svaki simbol je srodan drugom. Ovo je najdublji i najistinskiji simbolični život, najistinskiji lični život: jer u skulpturi duša mramora postaje skulptura, duša onog jednog, određenog bloka mramora, ako se prerastanjem u skulpturi i odvoji od svog bratskog stenja i rodi se kao brat svih kipova. Put je duha: odvojiti sa sebe sve što istinski nije njegovo; uobličavanje duha, načiniti odista individualnim duh, ali uobličeno prerasta samo individualno. Zbog toga je primeran ovakav život. Primeran jer ostvarivanje jednog čoveka znači mogućnost za sve ljude. Ekhart piše: Wo eine Erdscholle hinfällt, da fällt die Erde Uberhaupt hin: sie zeigt an, dass aller Erde Ruhestatt der Erdgrund ist. Und wo ein Funke fährt von einer Feuer, der zeigt damit an, dass der Himmel seine rechte Ruhestatt ist. Nun haben wir solch einen „Funken“ zum Himmel gesandt in der Seele unsers Herren Jesu Christ: die beweist uns das aller Seele Ruhestatt nirgend wo anders ist als im Himmel.⁴⁾

Zbog toga više nije tragičan tragični život i tragična izolovanost ovog tipa ljudi. Tragičnost osame i ovde je apriornost života, ali ovde iz ove osamljenosti izrasta najviši heroizam, heroizam sopstvenog uobličavanja; isto kao što je iz svesti istočnog greha rasla želja, mogućnost i stvarnost iskupljenja.

I sasvim je nevažno da li će drugi slediti ovaj primer, i ko će slediti, i koliko, i kako. Ovo iskupljenje čovek može samo za sebe izboriti, a onaj ko je iskupljen, njegov spas više ništa ne može pojačati. I ako dobijena bitka za druge prokrci put kroz šipražje života, ipak svako mora sam da prevali svoj put i može očekivati svoje iskupljenje tek na kraju svoga puta.

Ovakvi ljudi ne stvaraju kulturu, ni ne žele da je stvore; svetinja njihovog života je lišenost od svake iluzije. Ne stvaraju kulturu, ali žive kao da u kulturi žive; ne stvaraju kulturu, ali žive tako kao da su je zaslužili. Atmosferu celokupnog njihovog života mogli bismo možda najbolje odrediti jednom od najdubljih Kantovih kategorija, kategorijom „kao da“, „als ob“. Ova heroičnost koja ništa ne očekuje posvećuje im život; time je obavijen život jednog Hansa fon

⁴⁾ Tamo gde padne grumen zemlje, tamo je zemlja pala; navodi nas na to da je počivalište svake zemlje na površini zemlje. A gde varnica sukne iz vatre navodi nas da joj je nebo istinsko počivalište. Takvu „varnicu“ poslali smo u nebo duši našega gospoda Isusa Hrista: to nam potvrđuje da je počivalište svake duše na nebu i nigde drugde.

Merea i jednog Štefana Georgea, jednog Paula Ernsta i jednog Šarla Luja Filipa, oreolom čiste prozračnosti, koji se danas može videti jedino oko njihovih glava.

I bojažljivo zapisujem ovde — kao jedini mogući završni akord uz ono što je ovde rečeno — ime najvećega, na koje sam neprekidno mislio dok sam ovo pisao, našeg najvećeg epskog pesnika, posvećeno ime Dostojevskog.

(Preveo s mađarskog SAVA BABIĆ)

